

Michał KLISIŃSKI*
Marcin SZWAJA*

Sport w polityce władz partyjnych i państwowych w schyłkowym okresie Polski Ludowej (1980–1989)

Streszczenie

Celem artykułu było ukazanie ram organizacyjnych polskiego systemu sportu w dekadzie lat osiemdziesiątych XX wieku na tle uwarunkowań politycznych i ekonomicznych tamtego okresu. Nakreślone w nim zostały organizacyjne, prawne i polityczne aspekty zmian w strukturze centralnej administracji, odpowiadającej za realizację zadań w obszarze kultury fizycznej i sportu, w kontekście powiązań z systemem dyrektywnego sterowania tą dziedziną przez instancje monopartii. Przedstawione zostały również koncepcje reorientacji sportu w schyłkowym okresie Polski Ludowej. Autorzy podjęli próbę oceny roli sportu w systemie politycznym i ekonomicznym Polski u progu transformacji społeczno-gospodarczej. Artykuł może zatem stanowić przyczynek do podjęcia szerszego dyskursu nad miejscem sportu w realiach państwa socjalistycznego.

Słowa kluczowe: sport, zarządzanie, system, gospodarka centralnie planowana

Tło społeczno-polityczne schyłku Polski Ludowej

Ustrój polityczny państwa po drugiej wojnie światowej został określony w Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. Akt ten legitymizował narzucony po drugiej wojnie światowej model państwa autorytarnego odrzucającego zasady demokracji. W ustawie zasadniczej zapisano, że Polska Rzeczpospolita Ludowa jest państwem dyktatury proletariatu, co oznaczało odebranie narodowi pozycji suwerena władzy politycznej¹.

* Mgr, mgr, doktoranci ZWKF w Gorzowie Wlkp. Autorzy artykułu są uczestnikami projektu „Stypendia naukowe dla doktorantów kształcących się na kierunkach uznanych za szczególnie istotne z punktu widzenia rozwoju województwa lubuskiego”. Poddziałanie 8.2.2. „Regionalne Strategie Innowacji”, projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

¹ M. Kallas, *Historia ustroju Polski X–XX w.*, Warszawa 1996, s. 408.

Podczas VI Plenum Komitetu Centralnego, które odbyło się 5 września 1980 r., uznano, że „nowe rozdanie” w instancjach aparatu partyjnego może złagodzić utrzymujące się napięcie w relacjach władzy ze społeczeństwem. Funkcję pierwszego sekretarza utracił Edward Gierek. Nowym sekretarzem komitetu centralnego został Stanisław Kania reprezentujący konserwatywne skrzydło partyjnego kierownictwa. „Kupiony” dzięki ustępstwom na rzecz opozycji czas umożliwił konsolidację sił w obozie władzy, w tym zmarginalizowanie partyjnych „liberałów”².

W 1981 r. podjęto pierwsze kroki w procesie reformowania gospodarki. Uchwalone zostały ustawy o przedsiębiorstwie państwowym i samorządzie załogi, które tworzyły warunki dla większego udziału czynnika społecznego w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi. Nastąpiło to już po objęciu urzędu Prezesa Rady Ministrów przez Wojciecha Jaruzelskiego, którego pozycja w aparacie partyjnym i rządowym stale rosła, a pełnię władzy politycznej i administracyjnej skupił w swoim ręku po objęciu funkcji I Sekretarza Komitetu Centralnego PZPR w październiku 1981 r. Postępująca radykalizacja nastrojów antykomunistycznej opozycji zderzała się z twardą polityką władz, która po krótkim okresie „odwilży” zapoczątkowanej wydarzeniami „sierpniowymi” została skonsolidowana wokół osoby Wojciecha Jaruzelskiego. Prowadziło to do nieuchronnej konfrontacji obu stron. Urzeczywistnieniem tego scenariusza było wprowadzenie w dniu 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego³. W jego wyniku internowano kilka tysięcy działaczy opozycji, zawieszono działalność organizacji społecznych oraz ograniczono prawa obywatelskie. Natomiast zdelegalizowana przez władze „Solidarność” stworzyła struktury „podziemne”, które funkcjonowały przez kolejne kilka lat. Wprowadzenie stanu wojennego nie doprowadziło do przewyciężenia kryzysu gospodarczego. Przeciwnie, sytuacja makroekonomiczna Polski w 1982 r. uległa pogorszeniu, co potwierdzał spadek o 8% poziomu dochodu narodowego⁴.

U podstaw postępującej erozji systemu gospodarki nakazowo-rozdzielczej i schyłku autorytarnych rządów partii komunistycznej w kraju leżały przede wszystkim zmiany w otoczeniu zewnętrznym Polski. Katalizatorem procesu było wprowadzenie polityki pierestrojki i głośności w ZSRR. Stanowiło to konsekwencję objęcia steru władzy w ZSRR przez frakcję reformatorską na czele z Michaiłem Gorbaczowem.

W sierpniu 1988 r. wybuchła nowa fala strajków, które objęły przede wszystkim zakłady przemysłu stoczniowego i kopalnie. Znajdująca się w trudnej sytuacji strona rządowa wystąpiła z propozycją podjęcia rozmów z „przedstawicielami różnorodnych środowisk społecznych”. Wśród adresatów zaproszenia nie została wymieniona „Solidarność”, której nadal odmawiano legitymizacji. Pomimo to już 31 sierpnia 1988 r. odbyło się spotkanie z udziałem gen. Czesła-

² J. Eisler, *Świat i Polska 1939–1992*, Warszawa 1993, s. 180–182.

³ J. Topolski, *Historia Polski od czasów najdawniejszych do 1990 r.*, Warszawa 1992, s. 371–373.

⁴ J. Kaliński, *Historia gospodarcza Polski Ludowej*, Białystok 2005, s. 98–102.

wa Kiszczaka i Lecha Wałęsy. Jego efektem było wygaszenie strajków oraz zgoda obu stron na kontynuowanie dialogu. Nastąpiły kolejne przetasowania w strukturze władzy. Na stanowisku premiera, Zbigniewa Messnera zastąpił Mieczysław F. Rakowski, uznawany za jednego z liderów frakcji reformatorskiej w partii⁵. Jednym z priorytetów rządu było przyspieszenie reformy gospodarczej, o czym świadczyło powołanie na stanowisko ministra przemysłu Mieczysława Wilczka, który był zwolennikiem zasad wolnego rynku. Obrady „Okrągłego Stołu” z udziałem przedstawicieli aparatu władzy i strony opozycyjnej rozpoczęły się 6 lutego 1989 r.⁶ Trwający blisko dwa miesiące dialog, którego uczestnikami było kilkaset osób pracujących w trzech zespołach problemowych (gospodarki i polityki społecznej, pluralizmu związkowego oraz reform politycznych), zakończyło zawarcie szczegółowego porozumienia⁷. Najważniejsze ustalenia dotyczyły zmian w strukturze aparatu władzy. Obie strony zgodziły się na przywrócenie do systemu organów władzy ustawodawczej Senatu oraz przeprowadzenie wyborów parlamentarnych, w których PZPR i partiom satelickim zagwarantowano 65% miejsc w Sejmie. Dominację PZPR w Sejmie miało z kolei złagodzić wzmocnienie roli Senatu w procesie legislacyjnym. Uzyskał on prawo weta wobec przyjętych w niższej izbie parlamentu ustaw, do którego odrzucenia była niezbędna większość $\frac{2}{3}$ posłów. Władze zgodziły się również na ponowną rejestrację związku zawodowego „Solidarność”⁸.

Kandydatom wystawionym przez Komitety Obywatelskie udało się zdobyć wszystkie 161 mandatów poselskich do obsadzenia w pełni wolnej i demokratycznej procedurze wyborczej. Z kolei do liczącego 100 miejsc reaktywowanego Senatu opozycja wprowadziła 99 swoich przedstawicieli. Siła głosów PZPR i partii satelickich zapewniła wymaganą większość dla wyboru gen. Wojciecha Jaruzelskiego na urząd prezydenta PRL. Jednocześnie strona partyjno-państwowa forsowała kandydaturę gen. Czesława Kiszczaka na premiera rządu. Nieudana próba sformowania przez niego rządu spowodowała desygnowanie przez Jaruzelskiego na ten urząd przedstawiciela opozycji Tadeusza Mazowieckiego. W nowym gabinecie strategiczne resorty związane z bezpieczeństwem publicznym i obroną narodową zachowali przedstawiciele twardego jądra PZPR generałowie Kiszczak i Siwicki. Najważniejszym wyzwaniem dla rządu było przeprowadzenie reformy gospodarczej, która pozwoliłaby ustabilizować sytuację ekonomiczną kraju. Zadania tego podjął się uznany na Zachodzie ekonomista i zwolennik wolnego rynku Leszek Balcerowicz⁹.

⁵ J.Z. Hirsz, *Historia polityczna Polski 1939–1993*, Białystok 1996, s. 342–347.

⁶ A. Friszke, *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003, s. 478–481.

⁷ A. Czubiński, L. Podhorecki, *Historia najnowsza świat i Polska 1939–1997*, Warszawa 1998, s. 181–186.

⁸ A. Czubiński, *Dzieje najnowsze Polski 1944–1989*, Poznań 1992, s. 564–567.

⁹ J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1990*, Warszawa 1995, s. 214.

Erozja systemu centralnego sterowania sportem w Polsce

Przez cały okres Polski Ludowej monopartia utrzymywała polityczne stery sportu wyczynowego. Ukształtowany został system partyjnego kierowania tą sferą, w którym wytyczne przygotowane przez PZPR były przekazywane do realizacji bezpośrednio aparatowi administracyjnemu. Marginalizowano natomiast rolę parlamentu w procesie zarządzania kulturą fizyczną. Wydana w dniu 6 kwietnia 1973 r. uchwała Rady Ministrów rozstrzygała wiele kwestii związanych z organizacją systemu sportu. Na mocy przywołanego aktu prawnego powołana została Polska Federacja Sportu, która w założeniach miała zastąpić związki dyscyplin sportowych, oraz wprowadzono obowiązek tworzenia na wszystkich szczeblach władz terenowych funduszków kultury fizycznej. W obowiązującym w Polsce Ludowej porządku konstytucyjnym regulacje prawne tych zagadnień były zastrzeżone dla aktów normatywnych rangi ustawowej¹⁰.

Struktura organizacyjna centralnego organu, w którym były skoncentrowane funkcje wykonawcze państwa w sferze sportu wyczynowego, ewoluowała w okresie Polski Ludowej. Utworzony w 1946 r. według wzorców z okresu międzywojnia i funkcjonujący przez kolejnych kilka lat Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przyniesienia Wojskowego został zastąpiony w 1948 r. przez zbiurokratyzowany i w pełni podporządkowany aparatowi partyjnemu organ w postaci Głównego Urzędu Kultury Fizycznej¹¹. Częstotliwość dokonywanych zmian organizacyjnych aparatu administracyjnego, które miały miejsce aż sześciokrotnie w latach 1946–1989, potwierdzała brak spójnej polityki władz partyjno-państwowych w tej sferze.

Istotą systemu centralnego sterowania sferą sportu wyczynowego było przyjęcie przez aparat państwa pełnej kontroli nad tą dziedziną. Centrum decyzyjne było skoncentrowane w instancjach monopartii i były z niego kierowane do aparatu administracyjnego wytyczne w zakresie celów i zadań sportu wyczynowego.

System sportu wyczynowego został włączony do doktryny socjalistycznej poprzez przypisanie jej wiązki celów o charakterze ideologicznym. W taką koncepcję wpisywał się model rozciągnięcia amatorstwa na całą sferę sportu wyczynowego. Zaakcentowano szczególnie znaczenie systemu wychowania ideowo-moralnego zawodników, z którym według władz państwowych sprzeczny był system zawodowstwa¹². Jednocześnie zawłaszczenie przez państwo prawa do kształtowania formuły funkcjonowania sportu wyczynowego przekreślało możliwość uczestnictwa w tej sferze podmiotów prywatnych. Było to związane

¹⁰ J. Gaj, K. Hądzelek, *Dzieje kultury fizycznej w Polsce*, Poznań 1997, s. 259–260.

¹¹ P. Godlewski, *Sowietyzacja sportu w Polsce (1948–1956)*, [w:] T. Jurek (red.) *Studia z dziejów kultury fizycznej. Księga pamiątkowa dla Profesora Bernarda Woltmanna*, Gorzów 2002, s. 448–450.

¹² L. Szymański, *Zarys polityki polskich partii robotniczych w dziedzinie kultury fizycznej (1944–1980)*, [w:] *Tradycje a współczesny rozwój kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Szymański, Wrocław 1993, s. 62–64.

z utożsamianiem sportu zawodowego z celami komercyjnymi, które kłóciły się z rolą w sferze ideologicznej i doktrynalnej przypisywanej w okresie realnego socjalizmu. System amatorstwa państwowego stanowił ukrytą formułę akceptowanej przez struktury państwa postaci zawodowstwa. Rozwinięciem tej antytezy założeń programowych był m.in. przyjęty system nagradzania zawodników. Stałą praktyką w tym zakresie było przekraczanie ustalonych na poziomie centralnym wysokości nagród, diet czy premii. Formą pozornej legitymizacji tego typu praktyk było tworzenie na poziomie klubów regulaminów i innych dokumentów, które pozostawały w sprzeczności z dyrektywami i innymi aktami władz centralnych. Zdarzały się także sytuacje przekazywania zawodnikom wynagrodzeń poza oficjalnym obiegiem dokumentów¹³. Powiązania funkcjonalne klubów sportowych z zakładami pracy, które im patronowały, zrodziły zjawisko zatrudniania sportowców na etatach robotniczych. Zjawisko fikcyjnej etatyzacji dotyczyło w szczególności wielkoprzemysłowych zakładów pracy oraz formuły zatrudniania w układzie resortowym obejmującym w szczególności pion wojskowy i milicyjny. Problem ukrytego zawodowstwa został dostrzeżony przez władze i ujęty jako jedna z tez opracowanego w 1988 r. sprawozdania z realizacji założeń ustawy o kulturze fizycznej z 3 lipca 1984 r. Zaznaczono w nim jednak, że system ten pozostaje poza zasięgiem funkcji kontrolnych państwa.

W niekorzystnych realiach ekonomicznych drugiej połowy lat siedemdziesiątych nie udało się jednak osiągnąć założonych przez aparat partyjny celów. Zadania na kolejną pięciolatkę w obszarze kultury fizycznej zostały określone w uchwale VIII Zjazdu PZPR, który odbył się w dniach od 11 do 15 lutego 1980 r.¹⁴ Celem, któremu podporządkowano przyjęty program działań, miała być poprawa stanu zdrowia społeczeństwa. Służyć miało temu upowszechnianie sportu masowego. Jednocześnie podkreślano wagę społecznego oddziaływania sportu wyczynowego. Poszerzenie zasięgu sportu profesjonalnego i podniesienie jego poziomu miało przełożyć się na wzrost zainteresowania społeczeństwa uczestnictwem w sporcie masowym.

Krytycznie o polityce państwa w sferze sportu i wychowania fizycznego wypowiedział się Sejmik Kultury Fizycznej, który obradował w dniach 26–28 czerwca 1981 r.¹⁵ Zwracano uwagę na marginalizację sportu masowego kosztem sportu wyczynowego oraz pozostawienie przez aparat partyjno-państwowy też o potrzebie upowszechnienia sportu masowego w sferze deklaratoryjnej. Jednym z działań sanacyjnych miało być przygotowanie ustawy o kulturze fizycznej. Jej

¹³ Godlewski P., *Problem amatorstwa państwowego w sporcie w okresie PRL*, [w:] *Spoleczno-educacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu*, red. J. Chelmecki, Warszawa 2009, s. 238–241.

¹⁴ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wrocław 2004, s. 220–223.

¹⁵ A. Nowakowski, *Propozycje zmian modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce w 1981 r. Kartka z najnowszych dziejów kultury fizycznej*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie”, z. 3, 2000, s. 85–88.

przyjęcie ograniczyłyby przestrzeń do podejmowanie arbitralnych rozstrzygnięć w tej sferze przez aparat administracyjno-partyjny.

Proces legislacyjny związany z kodyfikacją przepisów odnoszących się do sfery kultury fizycznej przypadł na okres funkcjonowania Sejmu VIII kadencji (1980–1985). Został zapoczątkowany jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego. Proces legislacyjny przebiegał pod pełną kontrolą partii.

Ustawa została przyjęta przez Sejm w dniu 3 lipca 1984 r.¹⁶ Gwarantowała ona dominację państwa w kulturze fizycznej poprzez reglamentowanie prawa do swobody podejmowania i realizowania oddolnych inicjatyw społecznych w sferze kultury fizycznej. Po raz pierwszy w Polsce Ludowej w jednej ustawie zostały skodyfikowane normy prawne odnoszące się zarówno do organizacji sfery sporu wyczynowego i amatorskiego, jak również pozostałych elementów kultury fizycznej, takich jak wychowanie fizyczne i rekreacja ruchowa. Ustawa o kulturze fizycznej zachowała prawne gwarancje funkcjonowania Polskiego Komitetu Olimpijskiego jako stowarzyszenia wyższej użyteczności, który to status organizacja uzyskała w 1981 r.¹⁷ Formuła, w jakiej funkcjonował PKOL, wyczerpała się wraz z wejściem w życie nowej ustawy o stowarzyszeniach z dnia 7 kwietnia 1989 r., która nie przewidywała takiej formy organizacyjnej. Uporządkowanie statusu zawodników wyczynowych miało stanowić zgodnie z intencjami twórców ustawy jedno z założeń nowego aktu normatywnego. Cele te pozostały tylko w sferze deklaratoryjnej i nie miały swojego odbicia w ustawie, której zapisy w kwestii wynagradzania zawodników utrwały archaiczny system stypendialny¹⁸.

Przyjęcie ustawy nie wpłynęło jednak na ograniczenie arbitralności decyzji władzy administracyjnej w sferze sportu wyczynowego. Utrzymano bowiem kompetencje prezesa Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Sportu do ustalania, w drodze zarządzenia, dyscyplin sportowych dopuszczonych do uprawiania w kraju. Komitet objął również bezpośrednim nadzorem nowo powstającą kategorię organizacji sportowych, tj. stowarzyszenia kultury fizycznej. Usankcjonowało to funkcję Komitetu polegającą na realizowaniu wytycznych partii w zakresie kształtowania systemu kultury fizycznej w schyłkowym okresie Polski Ludowej. Zależność Komitetu od aparatu partyjnego potwierdzało wydanie w marcu 1985 r. przez Biuro Polityczne KC PZPR kolejnych dyrektyw politycznych, które ingerowały w zakres jego zadań. Stały się one podstawą przygotowanego przez GKFiS i przyjętego przez rząd 27 maja 1985 r. „Programu rozwoju kultury fizycznej do 1995 r.” Pomimo prawnych gwarancji ograniczonej autonomii, które posiadał Polski Komitet Olimpijski oraz Polskie Związki Sportowe jako stowarzyszenia wyższej użyteczności, organizacje te były zdominowane przez partyjne kierownictwo. Elementem politycznego sterowania była narzucona decyzja o wycofaniu polskiej reprezentacji z udziału z igrzysk olimpij-

¹⁶ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 225–227.

¹⁷ J. Gaj, K. Hądzelek, *Dzieje kultury fizycznej w Polsce*, Poznań 1997, s. 259–260.

¹⁸ P. Godlewski, dz. cyt., s. 242–246.

skich, co stanowiło wyłączną kompetencję zastrzeżoną dla PKOL. System zasilania finansowego organizacji sportu wyczynowego w gospodarce nakazowo-rozdzielczej obejmował trzy źródła, to jest fundusze budżetowe, dochody własne jednostek oraz dobrowolne świadczenia zakładów pracy oraz organizacji społecznych i związkowych. Redystrybucja środków z budżetu państwa odbywała się poprzez Centralny Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej oraz jego wojewódzkie, miejskie i gminne agendy¹⁹. W 1985 r. ponownie połączono kulturę fizyczną z turystyką. Nadzór administracyjny nad oboma działaniami powierzono zreorganizowanemu aparatowi urzędniczemu w postaci Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki²⁰. Organ ten rozpoczął funkcjonowanie w okresie pogłębiającego się kryzysu gospodarczego. Przed nowym urzędem postawiono dość enigmatycznie sformułowane cele, takie jak upowszechnianie i rozwój kultury fizycznej i sportu, czy też wspieranie budowy infrastruktury sportowej. Kierowanie nowo powstałym GKKFiT powierzono Bolesławowi Kapitanowi. Był to jego powrót na stanowisko sternika polskiego sportu, którą to funkcję pełnił poprzednio w latach 1973–1978²¹. Pomimo powtarzanych tez o potrzebie upowszechnienia kultury fizycznej nie podejmowano działań, które umożliwiłyby realizację zadeklarowanych celów programu politycznego. Zachowano strukturę organizacyjną urzędu, w której dla zarządzania podsystemem sportu wyczynowego wyodrębniony został pion aparatu urzędniczego. W terenie poza wydziałami urzędów wojewódzkich oraz odpowiednio na szczeblu gminnym odpowiadających za realizację zadań w sferze sportu nadal funkcjonowały Wojewódzkie Federacje Sportu. Wszystkie te organy były pozbawione rzeczywistej autonomii i były bezpośrednio podporządkowane strukturalnie władzy centralnej. Centralizacja obejmowała również planowanie. Zasadzało się ono na elementach takich, jak: programowanie kierunków rozwoju ruchu sportowego, ustalanie zadań w zakresie dyscyplin sportowych i korelacja działań w sferze sportu ze źródłami zasilania finansowego oraz innymi zasobami. Plany były opracowywane przez aparat urzędniczy centralnego organu administracji państwowej w sferze kultury fizycznej zgodnie z wytycznymi monopartii i stanowiły część narodowego planu społeczno-gospodarczego.

W dniu 22 maja 1986 r. przyjęto ustawę, w której tekście zamieszczono zasady mające sprzyjać włączaniu młodzieży w życie państwowe, społeczne, gospodarcze i kulturalne. Jednym z celów tej regulacji prawnej było zapewnienie większego udziału młodego pokolenia Polaków w kulturze fizycznej i turystyce²². Propagandowy wydźwięk miało szczególnie zadeklarowanie przez ustawodawcę prawa do inicjowania przez młodzież budowy obiektów i urządzeń spor-

¹⁹ J. Klisiński, *Ekonomika kultury fizycznej i sportu*, Katowice 1986, s. 30–32.

²⁰ Z. Jaworski, *Ponownie GKKFiT*, „Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna” 1986, nr 2, s. 45–47.

²¹ A. Nowakowski, *Zarządzanie sportem w Polsce w latach 1945–2001*, Rzeszów 2005, s. 124–125

²² L. Szymański, *Kultura fizyczna w polityce PRL w latach 1980–1989*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1999, t. XLIII, nr 1–2, s. 22–24.

towo-turystycznych bez zagwarantowania działań instytucji państwowych w tym zakresie. Strukturalne i funkcjonalne powiązanie problemów młodzieży ze sferą kultury fizycznej postanowiono wyeksponować w nazwie urzędu, który miał być odpowiedzialny za te dwa działy. Dotychczasowy GKkFiT został przemianowany na Komitet Młodzieży i Kultury Fizycznej²³. Poszerzono jego kompetencje o zadania państwa związane z młodzieżą i jednocześnie wyłączono spod jego kompetencji zadania w zakresie turystyki. Kierowanie Komitetem powierzono Aleksandrowi Kwaśniewskiemu, działaczowi ZSMP i dotychczasowemu ministrowi „bez teki” w rządzie Messnera. Od 1988 r. łączył tę funkcję z piastowaniem stanowiska przewodniczącego Polskiego Komitetu Olimpijskiego. Oznaczało to utrwalenie politycznego sterowania sportem wyczynowym. Strukturę organizacyjną tworzyło sześć departamentów i cztery biura. Wyodrębniono departament, w którym były realizowane zadania w zakresie sportu. Pomimo powtarzanych przez aparat partyjny tez o znaczeniu sportu masowego, na pierwszy plan wysuwane były zadania w zakresie sportu wyczynowego. Dowodem nieskuteczności polityki państwa na tym polu był w schyłkowym okresie Polski Ludowej spadek liczby osób uczestniczących w kulturze fizycznej. Według źródeł w 1990 r. tylko ok. 5,5% ogółu społeczeństwa uprawiało amatorsko dyscypliny sportowe²⁴. Przywiązywano natomiast dużą wagę do wyników sportowych osiąganych na najważniejszych międzynarodowych imprezach i ich propagandowego wykorzystania. Przygotowania do letnich i zimowych Igrzysk Olimpijskich, które miały się odbyć w 1988 r., wymagały dużych nakładów finansowych, które uszczupliły i tak niskie fundusze na sport masowy²⁵. Impreza ta stanowiła jednocześnie ostatnie wydarzenie sportowe o takiej randze, do którego przygotowania odbywały pod partyjnym kierownictwem. Jednocześnie państwo wycofywało się z finansowania tej dziedziny. W kolejnym roku zaplanowano strumień zasilenia finansowego kultury fizycznej na poziomie 30% nakładów poniesionych w roku poprzedzającym. Załamanie systemu finansowania kultury fizycznej zbiegło się ze zmianami politycznymi i transformacją gospodarki nakazowo-rozdzielczej.

Mikrostruktury sportowe w scentralizowanym systemie organizacyjnym u progu transformacji ustrojowej

Segmentacja sportu wyczynowego stanowiła odbicie resortowego podziału aparatu władzy. W taką koncepcję wpisywało się wyodrębnienie pionów sportu

²³ B. Marszałek, *Organizacja kultury fizycznej według ustawy z 1987 roku*, [w:] *Materiały pokonferencyjne I konferencji naukowej – Tradycje i współczesność kultury fizycznej*, red. W. Młynarski, M. Ponczek, Katowice 2002, s. 345.

²⁴ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 206.

²⁵ Tamże, s. 315–318.

młodzieżowego, wiejskiego, gwardyjskiego i wojskowego²⁶. Funkcje i cele pierwszego z wymienionych segmentów były realizowane w kontrolowanych przez państwo organizacjach młodzieżowych, takich jak Związek Młodzieży Socjalistycznej, Związek Socjalistycznej Młodzieży Wiejskiej, Socjalistyczny Związek Studentów Polskich czy w posiadającym największy zakres autonomii Związku Harcerstwa Polskiego. Sport w środowiskach wiejskich został zdominowany przez ogniwa terenowe Zrzeszenia Ludowych Zespołów Sportowych.

Zgodnie z obowiązującym od 1966 r. zarządzeniem rady ministrów w sprawie organizacji finansowej i zasad systemu finansowego dla organizacji społecznych, kluby sportowe mogły prowadzić działalność gospodarczą wyłącznie na podstawie indywidualnego zezwolenia ministra finansów. Częściową autonomię w tym zakresie kluby sportowe uzyskały dopiero na mocy okólników wydanych przez ministra finansów i ministra spraw wewnętrznych z dnia 16 czerwca 1981 r.²⁷ Wymienione w nim zostały rodzaje działalności gospodarczej, które zostały wyłączone spod reglamentacji państwa. Obejmowały one takie formy działalności, jak: świadczenie usług hotelarskich i gastronomicznych, wytwarzanie pamiątek oraz usługi remontowe i konserwacyjne. Kolejnym aktem prawnym liberalizującym zasady prowadzenia działalności gospodarczej przez kluby sportowe była ustawa z dnia 31 stycznia 1985 r. o drobnej wytwórczości. Podjęcie działalności gospodarczej zostało w niej uwarunkowane od spełnienia wymogów, takich jak opracowanie regulaminu działalności gospodarczej przez organy władzy klubów, uzyskanie zezwolenia od organu terenowej administracji państwowej oraz wpis do rejestru działalności gospodarczej²⁸.

Przyjęta w 1984 r. ustawa o kulturze fizycznej wprowadzała odrębną kategorię „stowarzyszeń kultury fizycznej”, częściowo wyłączonych spod restrykcyjnych regulacji prawa o stowarzyszeniach. Zachowano tryb rejestracji przez organy administracji państwowej w drodze arbitralnych decyzji oraz katalog środków nadzorczych pozwalających ingerować władzy państwowej w ich funkcjonowanie. Formuła prawna stowarzyszenia kultury fizycznej umożliwiała natomiast podejmowanie przez nie działalności gospodarczej, co w okresie kryzysu gospodarczego miało zrekomensować spadek nakładów finansowych na ten cel z funduszy państwowych i odpisów zakładów pracy²⁹.

Problematyka reformy systemu kultury fizycznej została marginalnie potraktowana podczas obrad „okrągłego stołu”. Ich wynikiem była deklaracja zmiany

²⁶ *Raport o kulturze fizycznej w Polsce*, Warszawa 1989, s. 114–115.

²⁷ S. Jędruch, *Prawo – instrument regulujący funkcjonowanie makrostruktury organizacji kultury fizycznej*, [w:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce*, red. Z. Jaworski, Warszawa 1987, s. 129–131.

²⁸ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka...*, s. 201–202.

²⁹ T. Dubrawski, *Status prawny stowarzyszeń kultury fizycznej według ustawy z dnia 3 lipca 1984 r.*, [w:] *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, red. B. Woltmann, Gorzów Wlkp. 2002, s. 308.

ustawy o kulturze fizycznej, która umożliwiłaby tworzenie nieprofesjonalnych stowarzyszeń kultury fizycznej funkcjonujących na podstawie w pełni demokratycznych zasad określonych w nowej ustawie o stowarzyszeniach.

Bibliografia

A. Akty normatywne

- Ustawa z dnia 3 lipca 1984 r. o kulturze fizycznej* (Dz. U., nr 34, poz. 181).
Ustawa z dnia 23 października 1987 r. o utworzeniu Komitetu do Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej (Dz. U., nr 33, poz. 79).
Ustawa z dnia 23 października 1987 r. o zmianach w zakresie działania niektórych naczelnych i centralnych organów administracji państwowej, (Dz. U., nr 33, poz. 180).

B. Literatura

- Czubiński A., Podhorecki L., *Historia najnowsza świat i Polska 1939–1997*, Warszawa 1998.
Czubiński A., *Dzieje najnowsze Polski 1944–1989*, Poznań 1992.
Eisler J., *Świat i Polska 1939–1992*, Warszawa 1993.
Friszke A., *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003.
Gaj J., Hądzelek K., *Dzieje kultury fizycznej w Polsce*, Poznań 1997.
Godlewski P., *Sowietyzacja sportu w Polsce (1948–1956)*, [w:] T. Jurek (red.) *Studia z dziejów kultury fizycznej. Księga pamiątkowa dla Profesora Bernarda Woltmanna*, Gorzów Wlkp. 2002.
Godlewski P., *Problem amatorstwa państwowego w sporcie w okresie PRL*, [w:] J. Chełmecki (red.) *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu*, Warszawa 2009.
Hirsz J. Z., *Historia polityczna Polski 1939–1993*, Białystok 1996.
Kaliński J., *Historia gospodarcza Polski Ludowej*, Białystok 2005.
Kaliński J., *Gospodarka Polski w latach 1944–1990*, Warszawa 1995.
Kallas M., *Historia ustroju Polski X–XX w.*, Warszawa 1996.
Klisiński J., *Ekonomika kultury fizycznej i sportu*, Katowice 1986, s. 30–32.
Nowakowski A., *Propozycje zmian modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce w 1981 r. Kartka z najnowszych dziejów kultury fizycznej*, [w:] „Prace Naukowe WSP w Częstochowie”, z. 3, Częstochowa 2000.
Nowakowski A., *Zarządzanie sportem w Polsce w latach 1945–2001*, Rzeszów 2005.
Raport o kulturze fizycznej w Polsce, Warszawa 1989.

Szymański L., *Zarys polityki polskich partii robotniczych w dziedzinie kultury fizycznej (1944–1980)*, [w:] L. Szymański (red.) *Tradycje a współczesny rozwój kultury fizycznej w Polsce*, Wrocław 1993.

Szymański L., *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wrocław 2004.

Dubrawski T., *Status prawny stowarzyszeń kultury fizycznej według ustawy z dnia 3 lipca 1984 r.*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, Gorzów Wlkp. 2002.

Abstract

Sport in politics system and government authorities in the final period of Polish People's Republic (1980–1989)

Sports and their organization problems in the final period of PRL placed into a wide range of policy and political conditions of the time. The article presents the fall of the communist system for example physical culture and attempts to change in this area by the communist monopoly. Analyzed in detail the evolution of law in the organization of macro and microstructures of sports and reorganization in this area implemented by government in range of sport politics.

Key words: sport, management, system, centrally planned economy